IV BÖLMƏ.
BEYNƏLXALQ TİCARƏT, NƏQLİYYAT VƏ LOGİSTİKA

Zəhra İsa qızı SƏMƏDOVA
i.f.d., dos. Bakı Dövlət Universiteti
zaxra.samedova@hotmail.com
https://doi.org/10.30546/4.71.73001.2024.02.040

QLOBAL TİCARƏT SAZİŞLƏRİNİN BEYNƏLXALQ LOGİSTİKA ƏMƏLİYYATLARINA TƏSİRİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi qlobal ticarət sazişlərinin beynəlxalq logistika sektorunda səmərəliliyə, infrastruktura və texnoloji irəliləyişlərə necə təsir etdiyini araşdırmaqdır.

Tədqiqatın metodologiyası müxtəlif qlobal ticarət müqavilələri ilə idarə olunan texnoloji irəliləyişlərin tədqiqini və infrastruktur layihələrinin təhlilini əhatə edir.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti qlobal ticarət müqavilələri ilə asanlaşdırılan infrastruktur və texnoloji irəliləyişlərdən istifadə etməklə bizneslərin logistik əməliyyatlarını necə optimallaşdıra, səmərəliliyi artıra və xərcləri azalda biləcəyinə dair fikirlərindədir.

Tədqiqatın nəticələri qlobal ticarət sazişləri ilə beynəlxalq logistika sektorunda infrastruktur, əməliyyat səmərəliliyi və texnoloji innovasiyalardakı təkmilləşdirmələr arasında əhəmiyyətli əlaqəni ortaya qoyur.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi qlobal ticarət sazişlərinin beynəlxalq logistika sektorunun müxtəlif aspektlərinə, o cümlədən infrastrukturun inkişafı, əməliyyat dəyişiklikləri və texnoloji irəliləyişlərə necə təsir etdiyini hərtərəfli araşdırmasındadır.

Açar sözlər: ticarət sazişləri, beynəlxalq logistika, qlobal.

Giriş

Qlobal ticarət müqavilələri ölkələr arasında ticarət şərtlərini, tarifləri və investisiyaları diktə edən ölkələr arasında müzakirə edilən müqavilələrdir. Bu müqavilələr tariflər, idxal kvotaları və ixrac məhdudiyyətləri kimi maneələri azaltmaqla və ya aradan qaldırmaqla beynəlxalq ticarəti asanlaşdırmaq məqsədi daşıyır. Onlar ikitərəfli (iki ölkə arasında) və ya çoxtərəfli (birdən çox ölkəni əhatə edən) ola bilər.

Qlobal ticarət müqavilələrinin məqsədi sadəcə iqtisadi əməliyyatlardan kənara çıxır; onlar iqtisadi əməkdaşlığı təşviq etmək, siyasi sabitliyi gücləndirmək və mədəni mübadiləni gücləndirmək üçün nəzərdə tutulub. Ticarət sazişləri ölkələrin ümumi qaydalara və standartlara riayət etmələrini təmin edən çərçivə təmin edir və bununla da beynəlxalq ticarətlə bağlı qeyri-müəyyənliyi və riski azaldır [2, s.290].

Qlobal ticarət müqavilələri konsepsiyası zamanla əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etmişdir. Tarixən ticarət ayrı-ayrı ölkələr tərəfindən verilən birtərəfli qərarlarla idarə olunurdu və çox vaxt proteksionist siyasətlə nəticələnirdi. İkinci Dünya müharibəsinin nəticələri 1947-ci ildə Tariflər və Ticarət üzrə Baş Sazişin (GATT) yaradılması ilə əməkdaşlıq yanaşmasına doğru dəyişikliyi qeyd etdi. Bu çoxtərəfli sazişin məqsədi tarifləri və digər ticarət maneələrini azaltmaqla beynəlxalq ticarəti təşviq etmək idi. GATT nəhayət, 1995-ci ildə Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT) ilə əvəz olundu ki, bu da hazırda qlobal ticarət qaydalarına nəzarət edir və ticarətin mümkün qədər hamar, proqnozlaşdırıla bilən və sərbəst hərəkətini təmin edir.

Beynəlxalq ticarətdə ticarət sazişlərinin əhəmiyyəti

Qlobal ticarət müqavilələri proqnozlaşdırıla bilən və şəffaf ticarət mühiti yaratmaqla beynəlxalq ticarətin asanlaşdırılmasında mühüm rol oynayır. Onlar qlobal ticarət əməliyyatlarının səmərəliliyini və effektivliyini artıran çoxsaylı üstünlükləri təmin edir.

1. Tariflərin və Ticarət Maneələrinin Azaldılması: Ticarət müqavilələrinin əsas məqsədlərindən biri tarifləri və digər ticarət maneələrini azaltmaq və ya aradan qaldırmaqdır. Bu ucuzlaşma idxal olunan malların maya dəyərinin aşağı düşməsinə, onların daxili bazarlarda daha rəqabətli olmasına gətirib çıxarır. Məsələn, Şimali Amerika Azad Ticarət Müqaviləsi (NAFTA) ABŞ, Kanada və Meksika arasında əksər tarifləri ləğv etdi və bu ölkələr arasında ticarəti əhəmiyyətli dərəcədə artırdı.

2. Qaydaların Standartlaşdırılması: Ticarət müqavilələri tez-tez üzv ölkələr arasında qaydaları və standartları uyğunlaşdırır, biznes üçün uyğunluq prosesini sadələşdirir. Bu standartlaşdırma hər bir bazarda müxtəlif qaydalara riayət etməklə bağlı mürəkkəbliyi və xərcləri azaldır. Avropa İttifaqı (Aİ) müxtəlif ticarət sazişləri vasitəsilə Aİ daxilində və xaricində asan ticarəti asanlaşdıran məhsul və xidmətlər üçün ümumi standartlar müəyyən etmişdir.

3. Təkmilləşdirilmiş Bazar Girişi: Ticarət müqavilələri giriş maneələrini aradan qaldırmaqla bizneslər üçün yeni bazarlar açır. Bu artan giriş şirkətlərə müştəri bazalarını genişləndirməyə və gəlir axınlarını şaxələndirməyə imkan verir. Trans-Sakit Okean Tərəfdaşlığı üzrə Hərtərəfli və Mütərəqqi Saziş (CPTPP) üzv ölkələrə Asiya-Sakit Okean regionunda geniş bazara çıxışı təmin edən ticarət sazişinin nümunəsidir.

4. Təkmilləşdirilmiş İnvestisiya İmkanları: Ticarət müqavilələri çox vaxt xarici investisiyaları qoruyan və investorlar üçün sabit mühit təmin edən müddəaları ehtiva edir. Bu müdafiələr biznesləri üzv ölkələrə sərmayə qoymağa təşviq edir, iqtisadi artıma və iş yerlərinin yaradılmasına səbəb olur. Məsələn, NAFTA-nı əvəz edən Amerika Birləşmiş Ştatları-Meksika-Kanada Sazişinə (USMCA) güclü investisiyaların qorunması tədbirləri daxildir.

5. Mübahisələrin Həlli Mexanizmləri: Ticarət müqavilələri adətən üzv ölkələr arasında ticarət mübahisələrinin həlli üçün mexanizmlər yaradır. Bu mexanizmlər münaqişələrin həlli və həlli, ticarət müharibələri ehtimalının azaldılması və daha sabit ticarət mühitinin dəstəklənməsi üçün strukturlaşdırılmış prosesi təmin edir. ÜTT-nin mübahisələrin həlli sistemi belə mexanizmin bariz nümunəsidir [5, s.752].

Logistika əməliyyatları üçün ticarət müqavilələrinin əhəmiyyəti

Ticarət müqavilələri malların və xidmətlərin sərhədlər arasında daşındığı mühiti formalaşdırmaqla logistik əməliyyatlara dərin təsir göstərir. Ticarət müqavilələrinin logistika əməliyyatları üçün əhəmiyyətini aşağıdakı məqamlarla başa düşmək olar.

1. Sadələşdirilmiş Gömrük Prosedurları: Ticarət müqavilələri çox vaxt gömrük prosedurlarını və sənədləşdirmə tələblərini sadələşdirir, sərhədyanı ticarətlə bağlı vaxtı və xərcləri azaldır. Sadələşdirilmiş gömrük prosesləri malların daha sürətli daşınmasına, gecikmələrin azaldılmasına və təchizat zəncirinin səmərəliliyinin artırılmasına imkan verir.

2. Təkmilləşdirilmiş Təchizat Zəncirinin İnteqrasiyası: Ticarət maneələrini aradan qaldırmaq və tənzimləmələri uyğunlaşdırmaqla, ticarət müqavilələri ölkələr arasında təchizat zəncirlərinin daha yaxşı inteqrasiyasını asanlaşdırır. Bu inteqrasiya bizneslərə öz logistik şəbəkələrini optimallaşdırmağa, xərcləri azaltmağa və xidmət səviyyələrini yaxşılaşdırmağa imkan verir.

3. Təkmilləşdirilmiş İnfrastruktur: Ticarət müqavilələri çox vaxt limanlar, avtomobil yolları və dəmir yolları kimi infrastrukturun inkişafına investisiyaların qoyulmasına səbəb olur. Bu təkmilləşdirmələr logistik əməliyyatların imkanlarını və səmərəliliyini artırır, malların daha hamar və sürətli hərəkətinə imkan verir.

4. Risklərin idarə edilməsi: Ticarət müqavilələri beynəlxalq logistika ilə bağlı riskləri azaltmaqla daha proqnozlaşdırıla bilən və sabit ticarət mühiti təmin edir. Müəssisələr öz logistik əməliyyatlarını daha dəqiqliklə planlaşdıra, tədarük zəncirlərində fasilələri minimuma endirərək və davamlılığı təmin edə bilərlər.

5. Yeni bazarlara çıxış: Ticarət müqavilələri bizneslər üçün yeni bazarlar açır, onların əhatə dairəsini genişləndirməyə və müştəri bazalarını şaxələndirməyə imkan verir. Yeni bazarlara çıxış logistika provayderlərinə öz xidmətlərini daha geniş müştərilərə təklif etmək üçün imkanlar yaradır.

6. Xərclərə qənaət: Tariflərin və ticarət maneələrinin azaldılması müəssisələr üçün xərclərə qənaətlə nəticələnir ki, bu da aşağı qiymətlər şəklində istehlakçılara ötürülə bilər. Bundan əlavə, sadələşdirilmiş logistik əməliyyatlar və təkmilləşdirilmiş infrastruktur ümumi xərclərin azaldılmasına kömək edir.

Qlobal ticarət sazişləri beynəlxalq ticarət və logistika əməliyyatlarının mənzərəsinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Ticarət maneələrini azaltmaqla, qaydaları standartlaşdırmaqla və investisiyaları təşviq etməklə bu sazişlər ölkələr arasında daha rahat və səmərəli ticarəti asanlaşdırır. ÜTT, regional ticarət blokları və milli hökumətlər kimi əsas təşkilatlar bu sazişlərin danışıqlarında və həyata keçirilməsində mühüm rol oynayırlar. NAFTA, Aİ Ticarət Sazişləri, CPTPP və AfCFTA kimi əsas ticarət sazişləri qlobal ticarət və logistikaya əhəmiyyətli təsir göstərmişdir [1, s.209].

Ticarət müqavilələrinin əhəmiyyətini və onların logistika əməliyyatlarına təsirini başa düşmək beynəlxalq ticarətin mürəkkəbliklərini həll etmək istəyən bizneslər üçün vacibdir. Ticarət müqavilələrinin faydalarından istifadə etməklə şirkətlər öz logistik şəbəkələrini optimallaşdıra, xərcləri azalda və qlobal bazarda rəqabət qabiliyyətini artıra bilərlər. Dünya inkişaf etməyə davam etdikcə və yeni ticarət sazişləri müzakirə olunduqca, məlumatlı olmaq və uyğunlaşmaq beynəlxalq logistikanın dinamik mənzərəsində uğur qazanmağın açarı olacaq.

Logistika infrastrukturuna və əməliyyatlarına təsiri

Qlobal ticarət sazişləri çox vaxt əsaslı infrastrukturun inkişafı və investisiyalar üçün katalizator rolunu oynayır. Ticarət maneələrini azaltmaqla və iqtisadi əməkdaşlığı inkişaf etdirməklə, bu sazişlər ölkələri artan ticarət həcmini dəstəkləmək üçün öz logistik infrastrukturlarını gücləndirməyə təşviq edir [8, s.740].

1. Logistika İnfrastrukturunun Təkmilləşdirilməsində Ticarət Sazişlərinin Rolu. Ticarət müqavilələrinə tez-tez infrastrukturun inkişafını asanlaşdıran müddəalar daxildir, çünki təkmilləşdirilmiş logistika imkanları artan ticarət həcmlərini səmərəli şəkildə idarə etmək üçün vacibdir. Hökumətlər və özəl sektor qurumları inkişaf etmiş ticarət fəaliyyətinin tələblərini ödəmək üçün nəqliyyat şəbəkələrinə, limanlara və digər mühüm infrastruktura sərmayə qoymağa həvəsləndirilir. Məsələn, Avropa İttifaqının (Aİ) müxtəlif ticarət sazişləri üzv dövlətlər arasında möhkəm nəqliyyat və logistika infrastrukturunun inkişafını zəruri etmişdir. Avropa Struktur və İnvestisiya Fondu (ESIF) vasitəsilə maliyyələşdirilən Aİ-nin birləşmə siyasəti Aİ daxilində və ondan kənarda əlaqəni və ticarət səmərəliliyini artıran infrastruktur layihələrini dəstəkləyir. Buraya problemsiz logistik əməliyyatlar üçün vacib olan yollara, dəmir yollarına, limanlara və hava limanlarına investisiyalar daxildir.

2. Ticarət Sazişləri ilə Maliyyələşdirilən İnfrastruktur Layihələrinin Tədqiqatları**.** Çoxsaylı nümunə araşdırmaları ticarət müqavilələrinin infrastrukturun inkişafına əhəmiyyətli təsirini göstərir:

- Şimali Amerika Azad Ticarət Müqaviləsi (NAFTA): NAFTA çərçivəsində ABŞ, Kanada və Meksika arasında ticarət artdı və bu, infrastrukturun yaxşılaşdırılmasını tələb etdi. Məsələn, Kanada, ABŞ və Meksikanı birləşdirən ticarət marşrutu olan CANAMEX dəhlizinin inkişafına NAFTA əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir. Bu dəhlizə logistika əməliyyatlarını asanlaşdıran və Şimali Amerika boyunca daşınan malların tranzit vaxtlarını azaldan avtomobil yolları, dəmir yolu xətləri və intermodal obyektlər daxildir;

- Afrika Kontinental Azad Ticarət Bölgəsi (AfCFTA): AfCFTA əksər mal və xidmətlər üzrə tarifləri ləğv edərək, iqtisadi inteqrasiyanı təşviq etməklə Afrikadaxili ticarəti gücləndirməyi hədəfləyir. Bu saziş bütün Afrikada infrastruktur layihələrinə əhəmiyyətli investisiyaların qoyulmasına səbəb oldu. Məsələn, Şərqi Afrikadakı Lamu Port-Cənubi Sudan-Efiopiya Nəqliyyat Dəhlizi (LAPSSET) layihəsi regional əlaqəni və ticarəti yaxşılaşdırmaq məqsədi daşıyır. Bu iddialı layihəyə Keniyanın Lamu şəhərində magistral yollar, dəmir yolları və boru kəmərləri ilə yanaşı regionda logistika imkanlarını əhəmiyyətli dərəcədə artıran yeni limanın tikintisi daxildir;

- Çinin Kəmər və Yol Təşəbbüsü (BRI): Ənənəvi ticarət sazişi olmasa da, BRI beynəlxalq əməkdaşlığın böyük infrastruktur investisiyalarını necə idarə edə biləcəyini nümunə göstərir. BRI

vasitəsilə Çin qədim İpək Yolu marşrutları boyunca ticarəti asanlaşdırmaq üçün Asiya, Avropa və Afrika boyunca limanlara, dəmir yollarına və avtomobil yollarına sərmayə qoyub. Pakistandakı Qvadar limanı və Keniyadakı Standart Dəmiryolu kimi layihələr bu cür təşəbbüslərin regional logistika infrastrukturuna dərin təsirini nümayiş etdirir.

3. Limanlara, magistral yollara, dəmir yollarına və hava limanlarına təsir**.** Ticarət müqavilələri əsasında limanlar, avtomobil yolları, dəmir yolları və hava limanlarında aparılan təkmilləşdirmələr logistika əməliyyatlarına birbaşa və əhəmiyyətli təsir göstərir:

- Limanlar: Təkmilləşdirilmiş liman qurğuları daha böyük həcmdə yükləri səmərəli idarə etmək qabiliyyətini artırır. Avtomatlaşdırılmış konteynerlərin idarə edilməsi və real vaxt rejimində izləmə sistemləri kimi qabaqcıl texnologiya ilə təchiz edilmiş müasir limanlar əməliyyatların yerinə yetirilmə vaxtını və əməliyyat xərclərini azaldır. Məsələn, Avropanın ən böyük limanlarından biri olan Rotterdam Limanı, Aİ ticarət sazişləri ilə asanlaşdırılan artan ticarəti təmin etmək üçün davamlı təkmilləşdirmələrə məruz qalmış və onu beynəlxalq logistika üçün kritik mərkəzə çevirmişdir;
- Magistral yollar: Təkmilləşdirilmiş avtomobil yolları şəbəkələri yük maşınları və digər nəqliyyat vasitələri üçün birbaşa və səmərəli marşrutlar təmin etməklə daşıma vaxtlarını və xərcləri azaldır. Şimaldan Cənubi Amerikaya qədər uzanan Pan-Amerika avtomobil yolu sistemi kimi transmilli magistralların inkişafı bütün qitədə ticarətin və logistikanın asanlaşdırılmasında mühüm rol oynamışdır;
- Dəmir yolları: Təkmilləşdirilmiş dəmir yolu şəbəkələri uzun məsafələrə yüklərin daşınması üçün sərfəli və ekoloji cəhətdən təmiz alternativ təklif edir. Ticarət sazişləri çox vaxt milli dəmir yolu sistemlərinin inteqrasiyasını təşviq edərək, qüsursuz transmilli dəmir yolu dəhlizlərini yaradır. Trans-Avropa Nəqliyyat Şəbəkəsi (TEN-T) Aİ daxilində bu cür inteqrasiyanın nümunəsidir və məqsədi Avropa ölkələrini hərtərəfli dəmir yolları şəbəkəsi və digər nəqliyyat növləri vasitəsilə birləşdirməyi hədəfləyir;
- Hava limanları: Təkmil yüklərin idarə edilməsi imkanları və sadələşdirilmiş gömrük prosedurları ilə təkmilləşdirilmiş hava limanları daha sürətli və etibarlı hava daşıma xidmətlərini təmin edir. Ticarət müqavilələri tez-tez hava trafikinin artmasına gətirib çıxarır, yüklərin həcmindəki artımı idarə etmək üçün böyük hava limanlarında genişləndirmələr və təkmilləşdirmələr tələb edir. Məsələn, Qətərdəki Həməd Beynəlxalq Hava Limanının genişləndirilməsi ölkənin regional ticarət sazişlərindəki rolundan təsirləndi və onun Yaxın Şərqdə əsas logistika mərkəzi kimi xidmət etmək qabiliyyətini artırdı.

Ticarət müqavilələri təkcə infrastrukturun inkişafına təkan vermir, həm də logistikada əhəmiyyətli əməliyyat dəyişiklikləri gətirir. Bu dəyişikliklər logistika əməliyyatlarının səmərəliliyini, etibarlılığını və iqtisadi səmərəliliyini artırır, qloballaşan iqtisadiyyatda bizneslərə təchizat zəncirlərini daha yaxşı idarə etməyə imkan verir [3, s.171].

1. Proseslərin və Təcrübələrin Standartlaşdırılması**.** Ticarət müqavilələri çox vaxt üzv ölkələr arasında proseslərin və təcrübələrin standartlaşdırılmasına gətirib çıxarır. Bu uyğunlaşdırma qaydalara riayət etməyi asanlaşdırır və transsərhəd logistika əməliyyatlarının idarə edilməsinin mürəkkəbliyini azaldır.

- Gömrük Prosedurları: Standartlaşdırılmış gömrük prosedurları sərhədlərdə və limanlarda ləngimələri azaldır, malların rahat hərəkətini asanlaşdırır. Ticarətlə bağlı bütün sənədlərin vahid platforma vasitəsilə təqdim edildiyi bir pəncərə sistemlərinin tətbiqi gömrük rəsmiləşdirilməsi prosesini asanlaşdırır. Ümumdünya Ticarət Təşkilatının Ticarətin Asanlaşdırılması Sazişi (TFA) üzv ölkələrə gömrük prosedurlarında ən yaxşı təcrübələri mənimsəməkdə kömək edərək, bu cür təşəbbüsləri təşviq edir;
- Sənədləşdirmə Tələbləri: Uyğunlaşdırılmış sənədləşdirmə tələbləri biznesin inzibati yükünü azaldır. Ticarət müqavilələri tez-tez konosamentlər, mənşə sertifikatları və kommersiya hesab-fakturaları kimi ticarət sənədləri üçün ümumi forma və standartları müəyyən edir. Bu standartlaşdırma beynəlxalq ticarətdə iştirak edən sənədləşmə işlərini sadələşdirir, vaxta qənaət edir və

xəta riskini azaldır.

2. Gömrük Prosedurlarının və Sənədləşdirmənin Sadələşdirilməsi**.** Effektiv gömrük prosedurları və sənədləşdirmə beynəlxalq logistikada gecikmələri və xərcləri minimuma endirmək üçün çox vacibdir. Ticarət müqavilələri bu proseslərin rasionallaşdırılmasında, malların sərhədlərdən daha sürətli və etibarlı daşınmasında əsas rol oynayır.

- Əvvəlcədən Təmizləmə Proqramları: Bəzi ticarət müqavilələri sərhədə çatmazdan əvvəl malların yoxlanıldığı və rəsmiləşdirildiyi ilkin rəsmiləşdirmə proqramları üçün müddəaları ehtiva edir. Bu, sərhəd-keçid məntəqələrində tıxacları azaldır və malların çatdırılmasını sürətləndirir. Məsələn, USMCA-nın bir hissəsi olan ABŞ-Kanada Azad və Təhlükəsiz Ticarət (FAST) proqramı transsərhəd ticarəti ilə məşğul olan müəssisələrə fayda verərək aşağı riskli daşımaların sürətləndirilmiş rəsmiləşdirilməsinə imkan verir;

- Etibarlı Treyder Proqramları: Ümumdünya Gömrük Təşkilatı (ÜGT) tərəfindən təşviq edilən Səlahiyyətli İqtisadi Operator (AEO) proqramları kimi etibarlı treyder proqramları müəyyən təhlükəsizlik və uyğunluq standartlarına cavab verən şirkətlərə üstünlüklər təmin edir. Bu üstünlüklərə gömrükdə yoxlamaların və prioritetlərin azaldılması, logistik əməliyyatların səmərəliliyinin artırılması daxildir.

3. Anbar, Nəqliyyat və Paylama Şəbəkələrinə Təsir**.** Ticarət müqavilələri logistika əməliyyatlarının müxtəlif aspektlərinə, o cümlədən anbar, nəqliyyat və paylama şəbəkələrinə təsir göstərir. Bu təsirlər tez-tez təkmilləşdirilmiş səmərəlilik, azaldılmış xərclər və təkmilləşdirilmiş xidmət səviyyələrində müşahidə olunur;

- Anbar təsərrüfatı: Ticarət müqavilələri nəticəsində ticarət həcmlərinin artması çox vaxt anbar obyektlərinin genişləndirilməsini və modernləşdirilməsini zəruri edir. Avtomatlaşdırılmış saxlama və axtarış sistemləri (ASRS) və anbar idarəetmə sistemləri (WMS) kimi qabaqcıl anbar texnologiyaları inventar idarəetmə və sifarişlərin yerinə yetirilməsi proseslərini təkmilləşdirir. Sərbəst ticarət zonalarının (ATZ) və gömrük rüsumları dərhal ödənilmədən malların saxlanıla biləcəyi gömrük anbarlarının yaradılması səmərəli logistik əməliyyatları daha da dəstəkləyir;

- Nəqliyyat: Ticarət müqavilələri malların daha səmərəli hərəkətinə imkan verən nəqliyyat şəbəkələrinin daha yaxşı inteqrasiyasına gətirib çıxarır. Çoxsaylı nəqliyyat növlərinin (məsələn, yük maşını, dəmir yolu, gəmi) istifadəsini nəzərdə tutan intermodal daşımalar uyğunlaşdırılmış qaydalar və təkmilləşdirilmiş infrastruktur ilə daha səmərəli olur. Ticarət müqavilələri ilə asanlaşdırılan qüsursuz əlaqə tranzit vaxtlarını və nəqliyyat xərclərini azaldır, həm biznesə, həm də istehlakçılara fayda gətirir;

- Paylama Şəbəkələri: Təkmilləşdirilmiş ticarət müqavilələri bizneslər yeni bazar imkanlarından istifadə etmək üçün paylama şəbəkələrini optimallaşdırmağa təşviq edir. Bu, tez-tez əsas bazarlara yaxın regional distribüter mərkəzlərinin yaradılmasını, çatdırılma müddətlərinin azaldılmasını və müştəri xidmətlərinin yaxşılaşdırılmasını nəzərdə tutur. Məsələn, CPTPP şirkətləri Asiya-Sakit Okean regionuna daha effektiv xidmət göstərmək üçün üzv ölkələrdə paylama mərkəzləri yaratmağa yönəltdi.

Qlobal ticarət müqavilələri logistika infrastrukturuna və əməliyyatlarına dərin təsir göstərir. İnfrastrukturun inkişafı və standartlaşdırma prosesləri ilə bu müqavilələr logistik şəbəkələrin səmərəliliyini və etibarlılığını artırır. Təkmilləşdirilmiş limanlar, avtomobil yolları, dəmir yolları və hava limanları, sadələşdirilmiş gömrük prosedurları və sənədlərlə birlikdə beynəlxalq ticarətlə bağlı gecikmələri və xərcləri azaldır [4, s.99].

Ticarət müqavilələrinin gətirdiyi əməliyyat dəyişiklikləri müəssisələrə təchizat zəncirlərini optimallaşdırmağa, inventar idarəetməsini təkmilləşdirməyə və daha yaxşı müştəri xidməti təqdim etməyə imkan verir. Ticarət müqavilələri inkişaf etməyə davam etdikcə və yeniləri müzakirə olunduqca, logistika sənayesi bu imkanlardan istifadə etmək üçün uyğunlaşa bilən və innovativ olaraq qalmalıdır. Ticarət müqavilələrinin logistika əməliyyatlarına təsirini başa düşmək bizneslərin qlobal ticarətin mürəkkəbliklərində naviqasiya etmək və getdikcə bir-birinə bağlı olan dünyada rəqabət qabiliyyətini saxlamaq üçün vacibdir.

Logistikada Texnologiya və İnnovasiyalar

Ticarət müqavilələri təkcə bazarları açır və tənzimləmələri asanlaşdırmır, həm də logistika sektorunda texnoloji irəliləyişlər üçün mühüm katalizator rolunu oynayır. Ölkələr artan ticarət həcmi və səmərəlilik tələblərini qarşılamağa çalışdıqca, yeni texnologiyaların logistika əməliyyatlarına qəbul edilməsi və inteqrasiyası üçün güclü təkan var. Bu texnoloji irəliləyişlər qlobal təchizat zəncirlərinin səmərəliliyini, şəffaflığını və etibarlılığını artırır [7, s.263].

1. Rəqəmsallaşma və Avtomatlaşdırmanın Təşviqi. Ticarət müqavilələri tez-tez ticarəti asanlaşdırmaq üçün rəqəmsallaşma və avtomatlaşdırmanı təşviq edir. Gömrük prosedurları üçün rəqəmsal platformalar, real vaxt rejimində izləmə sistemləri və avtomatlaşdırılmış idarəetmə avadanlığı texnologiyanın logistika əməliyyatlarını necə asanlaşdıra biləcəyinə nümunədir.

- Gömrük Prosedurları: Elektron məlumat mübadiləsi (EDI) sistemləri kimi gömrük proseslərinin rəqəmsallaşdırılması ticarətlə bağlı sənədlərin daha sürətli və dəqiq təqdim edilməsinə və işlənməsinə imkan verir. Bu, sərhədlərdə gecikmələri azaldır və transsərhəd logistikanın səmərəliliyini artırır. Ümumdünya Ticarət Təşkilatının Ticarətin Asanlaşdırılması Sazişi (TFA) daha səmərəli ticarət axınlarını təşviq edərək, belə texnologiyaların qəbulunu təşviq edir;

- Anbarın avtomatlaşdırılması: Avtomatlaşdırılmış idarə olunan nəqliyyat vasitələri (AGV), robot texnikası və avtomatlaşdırılmış saxlama və axtarış sistemləri (ASRS) kimi avtomatlaşdırma texnologiyaları dəqiqliyi təkmilləşdirmək, əmək xərclərini azaltmaq və məhsuldarlığı artırmaqla anbar əməliyyatlarını təkmilləşdirir. Bu texnologiyalar logistika provayderlərinə daha yüksək həcmdə malları daha səmərəli idarə etməyə imkan verir ki, bu da müxtəlif ticarət müqavilələri çərçivəsində artan ticarət fəaliyyəti ilə şərtlənir.

2. Qabaqcıl İzləmə və Nəzarət Sistemlərinin Tətbiqi. Qlobal ticarətdə şəffaflığa və real vaxt rejimində informasiyaya ehtiyac qabaqcıl izləmə və monitorinq sistemlərinin geniş şəkildə tətbiqinə səbəb olmuşdur. Bu texnologiyalar malların hərəkətinə daha yaxşı görünməyə və nəzarət etməyə imkan verir, gecikmə və itki riskini azaldır.

- Əşyaların İnterneti (IoT): Sensorlar və RFID teqləri kimi IoT cihazları tədarük zəncirində malların yeri, vəziyyəti və statusu haqqında real vaxt məlumatları təqdim edir. Bu məlumat logistika əməliyyatlarını effektiv idarə etmək və problemlərə operativ reaksiya vermək üçün çox vacibdir. Ticarət müqavilələri çox vaxt sərhədyanı ticarətin səmərəliliyini artırmaq üçün IoT texnologiyalarının qəbulunu stimullaşdırır;

- Blockchain Texnologiyası: Blockchain təchizat zəncirindəki əməliyyatları qeyd etmək və yoxlamaq üçün təhlükəsiz və şəffaf bir yol təqdim edir. O, ticarət sənədlərinin bütövlüyünü təmin edir, fırıldaqçılıq riskini azaldır və ticarət tərəfdaşları arasında etimadı artırır. Məsələn, Maersk-IBM blokçeyn platforması TradeLens qlobal ticarətdə şəffaflığı və səmərəliliyi yaxşılaşdırmaq üçün blokçeyndən istifadə edir və bir çox ticarət müqavilələrinin məqsədlərinə uyğunlaşır.

3. Logistika Əməliyyatlarında Süni İntellektin (AI) Rolu. Süni intellekt texnologiyaları daha səmərəli marşrut planlamasına, tələbin proqnozlaşdırılmasına və inventar idarəçiliyinə imkan verməklə logistikanı dəyişdirir. Texnologiya və təcrübə mübadiləsini asanlaşdıran ticarət müqavilələri logistikada AI-nin tətbiqini daha da sürətləndirir.

- Marşrutun optimallaşdırılması: AI alqoritmləri çatdırılma marşrutlarını optimallaşdırmaq, yanacaq sərfiyyatını və tranzit vaxtlarını azaltmaq üçün böyük həcmdə məlumatları təhlil edir. Bu, logistika əməliyyatlarında xərclərə qənaət və təkmilləşdirilmiş xidmət səviyyəsinə gətirib çıxarır. Ticarət müqavilələri tez-tez səmərəli logistikaya ehtiyacı vurğulayır və süni intellektə əsaslanan marşrutun optimallaşdırılması bu məqsədə çatmaqda əsas komponentdir;

- Tələbin Proqnozlaşdırılması: Süni intellektlə işləyən tələbin proqnozlaşdırılması alətləri logistika provayderlərinə tələbin dəyişməsini qabaqcadan görməyə kömək edir və onlara öz əməliyyatlarını müvafiq qaydada tənzimləməyə imkan verir. Bu, inventarın daha yaxşı idarə olunması, ehtiyatların azaldılması və saxlama xərclərinin azalması ilə nəticələnir. Süni intellektə əsaslanan proqnozlaşdırmadan əldə edilən səmərəlilik, etibarlı və sərfəli logistikanı təşviq etmək üçün ticarət müqavilələrinin məqsədlərinə uyğundur.

Bir neçə real dünya nümunəsi ticarət müqavilələri ilə idarə olunan logistika əməliyyatlarında texnologiyanın uğurlu inteqrasiyasını göstərir [6, s.28]:

- Gömrük üçün AB vahid pəncərə mühiti: Avropa İttifaqı ticarət sənədlərinin təqdim edilməsini və işlənməsini asanlaşdıran rəqəmsal platforma olan Gömrük üçün Vahid Pəncərə Mühitini tətbiq etmişdir. Bu sistem gömrük rəsmiləşdirilməsi vaxtlarını əhəmiyyətli dərəcədə azaldıb, Aİ daxilində logistik əməliyyatların səmərəliliyini artırıb;
- CPTPP və Ağıllı Logistika Qovşaqları: Trans-Sakit Okean Tərəfdaşlığı üçün Hərtərəfli və Mütərəqqi Saziş (CPTPP) üzv ölkələrdə ağıllı logistika mərkəzlərinin inkişafına təkan verdi. Bu mərkəzlər Asiya-Sakit Okean regionunda ticarəti asanlaşdıraraq səmərəli və şəffaf logistika xidmətləri göstərmək üçün IoT, AI və blockchain kimi qabaqcıl texnologiyalardan istifadə edir.

Ticarət müqavilələri ilə idarə olunan texnoloji irəliləyişlər logistika əməliyyatlarında inqilab etdi. Rəqəmsallaşdırma, avtomatlaşdırma, qabaqcıl izləmə sistemləri və AI-nin qəbulu qlobal təchizat zəncirlərinin səmərəliliyini, şəffaflığını və etibarlılığını artırdı. Ticarət müqavilələri inkişaf etməyə davam etdikcə, yeni texnologiyaların inteqrasiyası logistika əməliyyatlarının optimallaşdırılması və getdikcə bir-birinə bağlı olan qlobal iqtisadiyyatın tələblərinin ödənilməsi üçün vacib olaraq qalacaq. Bu texnoloji yenilikləri qəbul edən müəssisələr beynəlxalq ticarətin mürəkkəbliklərini idarə etmək və davamlı inkişafa nail olmaq üçün daha yaxşı mövqe tutacaqlar.

Nəticə

Qlobal ticarət müqavilələri beynəlxalq logistika əməliyyatlarının mənzərəsinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Tariflərin azaldılması, tənzimləmələrin uyğunlaşdırılması və iqtisadi əməkdaşlığın təşviqi ilə bu sazişlər malların sərhədlərdən rəvan daşınmasını asanlaşdırır və bununla da qlobal təchizat zəncirlərinin səmərəliliyini və etibarlılığını artırır.

Ticarət müqavilələrinin logistika infrastrukturuna təsiri çox böyükdür. Onlar limanlara, magistral yollara, dəmir yollarına və hava limanlarına əhəmiyyətli sərmayələr qoyur və ölkələrə artan ticarət həcmlərini effektiv şəkildə idarə etməyə imkan verir. Təkmilləşdirilmiş infrastruktur, öz növbəsində, daha səmərəli logistik əməliyyatlara, tranzit vaxtlarının və xərclərin azaldılmasına və ümumi xidmət səviyyələrinin yüksəldilməsinə səbəb olur.

Ticarət müqavilələri ilə idarə olunan əməliyyat dəyişiklikləri eyni dərəcədə təsirlidir. Standartlaşdırılmış gömrük prosedurları və sənədləşdirmə tələbləri transsərhəd logistikanı sadələşdirir, rəqəmsallaşdırma, avtomatlaşdırma və qabaqcıl izləmə sistemlərinin qəbulu kimi texnoloji irəliləyişlər isə logistik prosesləri daha da optimallaşdırır. Bu yeniliklər şəffaflığı artırır, gecikmələri azaldır və logistika əməliyyatlarının dəqiqliyini və səmərəliliyini artırır.

Bundan əlavə, ticarət müqavilələri logistika əməliyyatlarını dəyişdirən IoT, blockchain və AI daxil olmaqla qabaqcıl texnologiyaların qəbulunu təşviq edir. Bu texnologiyalar problemsiz və etibarlı ticarəti təşviq etmək üçün ticarət müqavilələrinin məqsədlərinə uyğunlaşaraq real vaxt rejimində izləmə, təhlükəsiz və şəffaf əməliyyatlar, səmərəli marşrut planlaması və tələbin proqnozlaşdırılması imkanını verir.

Bununla belə, ticarət müqavilələrinin faydaları da çətinliklərlə müşayiət olunur. Tənzimləmə qaydalarına uyğunluq, transsərhəd logistika mürəkkəbliklərinin idarə edilməsi və siyasət dəyişikliklərinə uyğunlaşma bizneslərdən çevik və innovativ qalmağı tələb edir. Effektiv risklərin idarə edilməsi strategiyaları və beynəlxalq ticarətin mürəkkəbliklərini idarə etmək bacarığı ticarət müqavilələrinin bütün potensialından istifadə etmək üçün vacibdir.

Nəticə etibarilə, qlobal ticarət sazişləri beynəlxalq logistika əməliyyatlarının artırılmasında mühüm rol oynayır. Onlar infrastrukturu təkmilləşdirmək, prosedurları standartlaşdırmaq və texnoloji innovasiyaları təşviq etməklə ticarət üçün əlverişli mühit yaradırlar. Dünya inkişaf etməyə davam etdikcə və yeni ticarət sazişləri müzakirə olunduqca, məlumatlı olmaq və uyğunlaşmaq bizneslərin qlobal ticarətin dinamik mənzərəsində inkişaf etməsi üçün əsas olacaq. Ticarət müqa-

vilələrinin təqdim etdiyi imkanların mənimsənilməsi şirkətlərə logistika şəbəkələrini optimallaşdırmağa, xərcləri azaltmağa və getdikcə bir-birinə bağlı olan qlobal iqtisadiyyatda rəqabət qabiliyyətini artırmağa imkan verəcək.

ƏDƏBİYYAT

1. Carbone, V., & de Martino, M. (2019). The impact of trade agreements on logistics performance: Evidence from Latin America. "Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review", 129, 204-218. https://doi.org/10.1016/j.tre.2019.06.002
2. Lee, S., & Lee, H. L. (2018). Effects of free trade agreements on international logistics networks. "Journal of Business Logistics", 39(4), 284-298. https://doi.org/10.1111/jbl.12193
3. Chandra, P., & Grabis, J. (2020). The impact of regional trade agreements on logistics operations: A case study of ASEAN. "International Journal of Logistics Management", 31(1), 169-187. https://doi.org/10.1108/IJLM-12-2018-0392
4. Kim, K. Y., & Yoon, S. (2017). The impact of trade liberalization on logistics infrastructure investment: Evidence from East Asia. "Transport Policy", 60, 97-105. https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2017.09.001
5. Liu, Z., & Song, D.-W. (2019). The impact of trade agreements on port infrastructure investment: Evidence from China. "Maritime Policy & Management", 46(6), 743-758. https://doi.org/10.1080/03088839.2019.1603083
6. Escaith, H., & Tamenu, B. (2020). Trade in services, trade agreements and logistics performance. "UNCTAD Research Paper Series", (43), 1-40. https://unctad.org/system/files/official-document/ser-rp-2020d43_en.pdf
7. Kim, S., & Park, Y. (2018). The impact of trade agreements on air cargo flows: Evidence from the United States. "Journal of Transport Geography", 66, 257-267. https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2017.12.009
8. Dhingra, A., & Sampson, T. (2019). The impact of global trade on UK logistics firms. "Economic Policy", 34(98), 705-747. https://doi.org/10.1093/epolic/eiz012

Захра Иса кызы Самадова
к.н., доц., Бакинский Государственный Университет
zaxra.samedova@hotmail.com

Влияние глобальных торговых соглашений на международные логистические операции

Резюме

Цель исследования - изучить, как глобальные торговые соглашения влияют на эффективность, инфраструктуру и технологические достижения в международном логистическом секторе.

Методология исследования включает изучение технологических достижений и анализ инфраструктурных проектов, реализуемых различными глобальными торговыми соглашениями.

Практическая значимость исследования заключается в его понимании того, как предприятия могут оптимизировать свои логистические операции, повысить эффективность и снизить затраты за счет использования инфраструктуры и технологических достижений, чему способствуют глобальные торговые соглашения.

Результаты исследования показывают значительную взаимосвязь между глобальными торговыми соглашениями и улучшением инфраструктуры, операционной эффективностью и технологическими инновациями в международном логистическом секторе.

Оригинальность и научная новизна исследования заключается в его всестороннем изучении того, как глобальные торговые соглашения влияют на различные аспекты международного логистического сектора, включая развитие инфраструктуры, операционные изменения и технологические достижения.

Ключевые слова: торговые соглашения, международная логистика, глобальный.

Zahra Isa Samadova
PhD, assoc. prof., Baku State University
zaxra.samedova@hotmail.com

Impact of global trade agreements on ınternatıonal logistics operations

Summary

The purpose of the study is to examine how global trade agreements affect efficiency, infrastructure and technological advancements in the international logistics sector.

The methodology of the study includes the study of technological advances and the analysis of infrastructure projects driven by various global trade agreements.

The practical significance of the study lies in its insights into how businesses can optimize their logistics operations, increase efficiency and reduce costs by leveraging infrastructure and technological advances facilitated by global trade agreements.

The research findings reveal a significant relationship between global trade agreements and improvements in infrastructure, operational efficiency and technological innovation in the international logistics sector.

The originality and scientific innovation of the study lies in its comprehensive examination of how global trade agreements affect various aspects of the international logistics sector, including infrastructure development, operational changes and technological advances.

Keywords: trade agreements, international logistics, global.